

Zgodovinski spisi škofa dr. Vekoslava Grmiča s posebnim poudarkom na narodnoosvobodilni borbi 1941–1945

Marjan Žnidarič*

Potrjeno – Accepted: 15. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.04 Strokovni članek
UDK 929Grmič V.:94(497.4)"1941/1945"

Marjan Žnidarič: Zgodovinski spisi škofa dr. Vekoslava Grmiča s posebnim poudarkom na narodnoosvobodilni borbi 1941–1945. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 99–109

V večini zgodovinskih razprav in člankov je škof Grmič posebej izpostavljal moralno moč slovenskega naroda v boju proti potujčevalcem in okupatorjem, ki sega vse od Trubarja, Slomška ter narodnih voditeljev do Maistra. Iz tega izhajata tudi zgodovinski pomen OF (Osvobodilne fronte) in osvobodilnega boja med drugo svetovno vojno. Takratni slovenski odpor proti okupatorjem je označil za pomembno moralno dejanje in eno najpomembnejših in najusodnejših obdobj v dosedanji slovenski zgodovini. Odpor leta 1941 je bil zanj dejanje silobrana, do katerega je imel slovenski narod vso pravico in celo moralno dolžnost.

Ključne besede: Trubar, general Rudolf Maister, škof Slomšek, OF, Osvobodilna fronta, nemški okupator, 1941, moralno dejanje, škof Vekoslav Grmič, slovenski narod.

1.04 Professional article
UDC 929Grmič V.:94(497.4)"1941/1945"

Marjan Žnidarič: Historical writings of Bishop Dr. Vekoslav Grmič with special emphasis on the national liberation struggle 1941–1945. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 99–109

In most of his historical disquisitions and articles, Bishop Grmič has particularly emphasised the moral strength of the Slovenian nation in the struggle against the aliena-

* dr. Marjan Žnidarič, muzejski svetnik v pokoju

tors and occupiers, which goes back to Trubar, Slomšek, and the national leaders up to Maister. From this, the historical significance of the OF (Liberation Front) and the liberation struggle during the Second World War is also derived. He described the Slovenian resistance against the invaders at that time as an important moral act and one of the most important and courageous periods in Slovenian history. For him, the resistance in 1941 was an act of self-defence to which the Slovenian nation had every right and even a moral duty.

Keywords: Trubar, General Rudolf Maister, Bishop Slomšek, OF, Liberation Front, German occupier, 1941, moral act, Bishop Vekoslav Grmič, Slovenian nation.

Za uvod nekaj spominskih utrinkov o mojem dolgoletnem sodelovanju s škofom Grmičem. Osebnost sem ga spoznal v drugi polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko smo študenti različnih fakultet ljubljanske univerze z velikim zanimanjem obiskovali predavanja za študente laike, ki so jih imeli nekateri takratni vodilni slovenski teologi. Že takrat me je navdušil s svojo lucidnostjo in prepričljivostjo podajanja, z govorniškimi erosom, zlasti pa s poštenim in odkritim odnosom do drugače mislečih. Tesnejša sodelavca sva postala v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, v času mojega direktorovanja mariborski Založbi Obzorja, pri kateri je izhajala zelo odmevna revija »Znamenje«, katere pobudnik in urednik je bil škof Grmič. Spoprijateljila pa sva se ob promocijah njegovih knjig (skoraj v vseh je razčlenjeval tudi svoj odnos do narodove preteklosti), ko smo on kot avtor, jaz kot promotor in Mitja Hribar kot privatni založnik (založba Unigraf) v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in na začetku našega stoletja prekrižarili Slovenijo po dolgem in počez ter se ustavljali pri zamejskih Slovencih v Italiji in Avstriji.

Povsod, kjerkoli se je pojavil škof Grmič s svojo kleno in odločno besedo, ki je vlivala ljudem zaupanje in vero v pravičnejši jutri, smo bili prijateljsko sprejeti.

Večkrat je nastopil kot avtor ali predavatelj tudi na naših muzejskih javnih tribunah v Glazerjevi dvorani Univerzitetne knjižnice Maribor. Pogosto je prihajal tudi k meni v muzej, kjer sva na dolgo in široko premlevala splošno problematiko v naši družbi ter predvsem njen odnos do preteklosti. Skoraj četrt stoletja najinega sodelovanja in druženja je bilo zame velika in bogata šola življenja.

Čeprav škof Grmič po osnovni stroki ni bil zgodovinar – poznamo ga predvsem kot enega vodilnih slovenskih teologov, filozofov in etikov –, je s svojimi zgodovinskimi spisi postavil marsikatero piko na i tudi v takih historičnih dilemah, v katerih so imeli zgodovinarji diametralno nasprotujoča si stališča. Grmič se je z velikim smislom in občutkom za historično analizo in sintezo zgodovinskih dogajanj dotaknil skoraj vseh ključnih problemov oziroma obdobja slovenske zgodovine. Globalno gledano so ga zanimali predvsem

slovensko svobodoljubje oziroma narodna zavest v zgodovini ter slovenski osvobodilni boj v drugi svetovni vojni. Pisal pa je še o marsičem, npr. o Brižinskih spomenikih, reformaciji in protireformaciji, francoski revoluciji, taborskem gibanju, Majniški deklaraciji, odločitvi Slovencev za združitev z južnoslovanskimi narodi, o dogajanjih po osamosvojitvi Slovenije itd. Pri pisanju pričujočega prispevka sem se naslanjal predvsem na njegova dela, ki so izšla po letu 1991 (v mislih imam naslednja dela: Kristjan pred izzivi časa – 1992, Moja misel – 1995, Iskanje resnice – 1997, Ne pozabimo – 1998, Izzivi in odgovori – 2000, Misli iz šole življenja – 2003 in Poslednji spisi – 2005, ki so izšli dva meseca po njegovi smrti!), ko so številni pisci in pisuni vseh baž pričeli pravo gonjo za revizijo novejše slovenske zgodovine z enim samim ciljem – rehabilitirati tiste, ki so bili v letih najtežje narodove preizkušnje na napačni strani. Temu se je Grmič najostreje uprl.

Škof Grmič je bil velik častilec škofa Antona Martina Slomška, ki ga je enako kot s teološkega obravnaval tudi iz historičnega zornega kota, zlasti v kontekstu njegovega odnosa do slovenskega naroda in materinega jezika. Po zgodovinski plati sta bila najpomembnejša njegov prenos sedeža lavantinske škofije v Maribor ter ustanovitev mariborskega bogoslovja. S tema dejanjema je Slomšek uspešno zajezil nadaljnje pomikanje slovenske narodnostne meje na Štajerskem proti jugu. Grmič je posebej izpostavljal, da je Slomšek gradil svoje škofovsko in tudi dušnopastirsko ter umetniško poslanstvo predvsem na zvestobi lastnemu narodu in na ljubezni do slovenskega jezika. To pa sta tudi osnovna temelja za utrjevanje narodne identitete.

Drugo področje Grmičevega historičnega zanimanja sta bili reformacija in protireformacija ter slovenski protestantizem nasploh. V tem okviru ga je najbolj zanimala duhovna podoba Primoža Trubarja. Grmič pravi, da sta Trubarja pri njegovem delu vodila dva principa, dušno-pastirski in misijonarski; pri obeh se razodeva njegov humanizem, še posebej ljubezen do Slovencev in Hrvatov. Grmič je Trubarja označil za karizmatičnega reformatorja z apostolsko vnemo »za Kristusov nauk in pristno krščanstvo« in hkrati za »izredno gorečega v skrbi za svoj narod, za njegov obstoj in njegovo kulturo«.

Pomemben sklop Grmičevih zgodovinskih razmislekov je bil posvečen prevratni dobi ob koncu prve svetovne vojne. Gre za Majniško deklaracijo, za boj za severno mejo in v tem okviru še posebej za generala Maistra ter za koroški plebiscit leta 1920. Grmič je v številnih razpravah nedvoumno povedal, da so bili prevratni dogodki v letih 1917–1920 poleg slovenskega osvobodilnega boja med drugo svetovno vojno ključni za nastanek samostojne slovenske države po razpadu Jugoslavije leta 1991. Če je Majniška deklaracija pomenila dokončno odločitev za odcepitev od Avstrije, je narodnoobrambno dejanje generala Maistra in njegovih prostovoljcev pomenilo ohranitev Maribora in precejšnjega dela Podravja znotraj matice Slovenije. Glede na to, da

je bil boj za slovensko severno mejo ob koncu prve svetovne vojne eno najbolj prelomnih zgodovinskih obdobji za Slovence v tem delu Slovenije, je Grmič precej pozornosti posvetil tudi vlogi štajerskih duhovnikov v boju za severno mejo. Duhovščina lavantinske škofije je takrat odigrala veliko vlogo pri prebujanju narodne zavesti in s tem najbolj dosledno nadaljevala poslanstvo škofa Slomška.

Tretji sklop Grmičevih zgodovinskih spisov se nanaša na štajerske duhovnike (Slomškove učence) oziroma slovenske rodoljube, ki jih imenuje »naši svetilniki« oziroma »zvezde vodnice«. Poleg že omenjenega škofa Slomška se je rad ustavljal še ob dr. Antonu Korošču, dr. Ivanu Jožefu Tomažiču, Edvardu Kocbeku, Janezu E. Kreku (ki sicer ni bil Štajerec), Jožetu Lampretu in še nekaterih. Slomšek, Korošec in Krek so odločujoče zaznamovali čas od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne, Tomažič, Kocbek in Lampret pa obdobje od tridesetih do sredine petdesetih let prejšnjega stoletja.

Po Grmičevem mnenju je Krek oče slovenskih krščanskih socialistov in naprednih krščanskih skupin med dvema vojnoma. Tudi Grmič je spadal med krščanske socialiste. O Kreku je dobesedno napisal, da njegov »socializem more biti tudi danes zagovornikom demokracije pomembna spodbuda za zidanje čim popolnejše, humane, demokratične, pluralistične družbe. Duhovnost namreč ni nekaj, kar bi bilo le za verujoče, temveč je nekaj, kar morejo in morajo priznavati tudi neverujoči, če hočejo biti resnično humani ljudje. Dr. Antona Korošca nam je Grmič prikazal kot enega največjih politikov, kar jih je doslej premogel slovenski narod. V prvi vrsti je izpostavil Koroščevo delovanje v času najhujše germanizacije Slovencev v zadnjem obdobju Habsburške monarhije ter njegova prizadevanja za slovensko odcepitev od Avstro-Ogrske. Enako prizadeven, čeprav nekoliko manj uspešen, je bil Korošec pri zavzemanju za čim bolj avtonomni status Slovencev v prvi jugoslovanski državi. Koroščevo politični profil smemo po Grmičevem mnenju ocenjevati predvsem skozi njegova prizadevanja za pravice slovenskega naroda. Zato smemo upravičeno sklepati, da je Koroščeva nenadna smrt (v dokaj nenavadnih okoliščinah!) samo nekaj mesecev pred nacifašističnim napadom na Jugoslavijo močno vplivala na razvoj dogajanj na Slovenskem po aprilu 1941.

Grmič je bil tudi veliki častilec lavantinskega škofa dr. Ivana Jožefa Tomažiča predvsem zaradi njegove pokončne drže do nacističnih okupatorjev v tistih za slovenski narod tako usodnih časih. Škof Tomažič je bil zelo vesten posnemovalec in nadaljevalec dela škofa Slomška. Kakor nekoč Slomšku, je bila tudi njemu najvišja norma vest, ki mu je narekovala pogumno držo v odnosu do nacističnih oblasti in v odločni obrambi slovenstva. Že pred vojno je imel škof Tomažič drugačne poglede na probleme v slovenskih katoliških vrstah, ki so bili predvsem posledica dveh papeških okrožnic (Quadragesimo anno – 1931 – o krščanskem socializmu in Divini redemptoris – 1937 – kjer

odločno obsoja komunizem), ki sta močno zaostriili nasprotja med krščansko socialističnimi gibanji in organizacijami ter integralistično radikalno Katoliško akcijo pod vodstvom prof. Ernesta Tomca. Za razliko od ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana se je mariborski škof Tomažič zavzemal za strpnost do drugače mislečih. Različna miselnost obeh škofov se je najbolj radikalno pokazala na versko obnovitvenem tečaju katoliških izobražencev v Kranju leta 1940, na katerem se je škof Tomažič zavzemal za premostitev razlik, za gradnjo mostov in enotnost v različnosti, medtem ko je škof Rožman odločno zagovarjal rušenje mostov, delitev duhov in edinost ne samo v dogmah ampak tudi v disciplini, metodi in taktiki verskega delovanja. Škof Rožman je šel celo tako daleč, da je izjavil: »Treba nam je novega Mahniča, če-tudi bi šel kje predaleč!« Razlika med Tomažičem in Rožmanom je med vojno postala skoraj usodna za nadaljnji obstoj slovenskega naroda. Škof Tomažič si je s svojo pokončna držo pred nacisti, ko je odločno protestiral proti okupatorjevemu ravnanju s slovensko duhovščino (aretacije, deportacije ...), ko je odklonil članstvo v Štajerski domovinski zvezi in z odločnim zavračanjem oboroženega belogardističnega in domobranskega boja proti partizanom in OF postavil najlepši življenjski spomenik, na katerem pa ostaja madež še vedno ne dovolj raziskane njegove vloge pri izgonu duhovnika krščanskega socialista Jožeta Lampreta v Senjsko-modruško škofijo na Hrvaškem (na začetku leta 1940) in njegovem medvojnem cerkvenem suspenzu (septembra leta 1943 se je vrnil v Slovenijo in se takoj priključil partizanom!).

O Edvardu Kocbeku, eni vodilnih osebnosti slovenske OF, je Grmič zapisal, da se je Kocbek odločil za OF iz notranje nuje, ker mu je tako narekovala njegova notranja vest, njegov krščanski etos. Kocbek je bil eden redkih, ki je med krščanstvom in komunizmom videl moralno sorodnost, ki mu je opravičevala sodelovanje s komunisti. Osvobodilni boj proti okupatorjem je imel za Kocbeka trojni pomen. Šlo je za novo slovenstvo, za nove družbene odnose in prečiščeno krščanstvo, kar je na skupnem imenovalcu pomenilo tudi spremenjen slovenski narodni značaj.

Ko analiziramo Grmičev odnos do slovenskega osvobodilnega boja med drugo svetovno vojno seveda ne smemo mimo dejstva, da je bil ves čas svojega javnega delovanja človek s katoliške levice, svojevrsten in prodoren krščanski socialist in mislec, ki ni hotel ostati ujetnik institucije, ki ji je pripadal. Zato je bil še toliko bolj odločen pri opozarjanju na nevarnost ponovne klerikalizacije slovenske rimskokatoliške cerkve, kakršni smo bili že priča tik pred drugo svetovno vojno v ljubljanski škofiji in v kakršno nas danes pehajo novodobni Mahniči in Tomci po vsem slovenskem katoliškem občestvu. Za Grmiča je bila privrženost temeljnemu izročilu evangelija glavno vodilo tudi pri ocenjevanju vloge in pomena osvobodilnega boja za ohranitev in razvoj slovenskega naroda.

Kot neutruden iskalec resnice in hkrati neprizanesljiv kritik prilaščanja ali monopoliziranja le-te se je loteval različnih vprašanj in problemov. Najprej se je zelo temeljito lotil razrešitve dileme o moralnih razsežnostih osvobodilnega boja. Izhajal je iz ugotovitve, da po okupaciji leta 1941 na druga sredstva, ki bi bila učinkovita za obrambo pred nacističnim in fašističnim nasiljem, kakor je bil oborožen odpor zoper okupatorja, sploh ni bilo mogoče misliti. Ko govorimo o moralni razsežnostih osvobodilnega boja, pravi Grmič, moramo iskati odgovore na vsaj tri vprašanja, in sicer o moralni upravičenosti oboroženega odpora, o načinu in metodah osvobodilnega boja in o posledicah tega boja.

Moralno upravičenost oboroženega odpora vidi Grmič v okupatorjevih raznarodovalnih načrtih, ki so pomenili smrtno obsodbo slovenskega naroda. Vrsta okupatorjevih potujčevalni ukrepov je bila v popolnem nasprotju s tedanjim mednarodnim pravom, zato je bilo z moralnega vidika popolnoma upravičeno, da so ustanovitelji OF pozvali Slovence k oboroženemu odporu, k silobranu oziroma samoobrambi. Do odločitve za odpor je zato prišlo povsem upravičeno, po vesti in tudi v skladu s katoliškimi moralnimi načeli. Šlo je namreč za boj zoper nelegitimno oblast, zoper tiranijo v najhujšem pomenu besede; šlo je za zaščito temeljnih pravic posameznika in slovenskega naroda nasploh. Zato tudi pri večini vernih ljudi (partizani so bili večinoma verni) ni bilo dileme o vključitvi v osvobodilni boj. Na Štajerskem je tako storilo tudi precej katoliških duhovnikov. Vernih ljudi tudi ni motilo zavestno sodelovanje s komunisti, saj je bil v tedanjem trenutku nacizem s svojimi potujčevalnimi ukrepi mnogo nevarnejši od komunizma. To je potrdil tudi papež Pij XII., ko je med vojno zadolžil svojega tajnika in ameriške škofe, naj podprejo ameriškega predsednika Roosevelta pri njegovi odločitvi za sodelovanje s Sovjetsko zvezo, ker je bil takrat Hitler veliko nevarnejši sovražnik kot komunistična Sovjetska zveza.

Tisti, ki so se odločili za oboroženi boj proti okupatorju, so morali biti pripravljeni na žrtve in računati z njimi; opravičevali so jih lahko tako, da so s tem preprečili še hujše nasilje. Po Grmičevem mnenju je šlo za dopustitev nekega zla, da se prepreči še hujše zlo. Do nepotrebnih žrtev je prihajalo takrat, ko je namen posvečeval sredstva, zlasti ko so se nasprotniki OF vidno povezali z okupatorji. Takrat je postalo medsebojno obračunavanje še posebej kruto. Ideologiji se je dajalo prednost pred narodnostjo. To pa je bilo narobe.

Posledice osvobodilnega boja so bile pozitivne in negativne. Najpomembnejša pozitivna posledica po mnenju Grmiča je bila v obrambi slovenskega naroda pred nasilnim in divjaškim postopanjem okupatorjev s Slovenci. Odpor je preprečil uresničitev okupatorjevih načrtov o uničenju slovenskega naroda. Če ne bi bilo odpora, Slovenci ne bi imeli ničesar pokazati, s čimer smo pomagali premagati največje zlo 20. stoletja. Takšna drža bi v resnici pomenila moralni razkroj slovenske družbe in močno slabitev narodne zavesti.

Pozitivna posledica oboroženega odpora je bila tudi v tem, da smo za zasluge v boju proti nacifašizmu oziroma za sodelovanje na strani zaveznikov dobili Primorsko in Istro.

Negativna posledica oboroženega odpora po Grmičevem mnenju se je najmočneje pokazala v ideološki diferenciaciji med pripadniki osvobodilnega gibanja, še bolj pa v povezavi nasprotnikov OF z okupatorji in z bojem zoper OF in partizanstvo. S tem pa so nasprotniki OF postali tudi sovražniki vseh tistih sil, ki so se bojevale zoper nacizem in fašizem. Postali so izdajalci lastnega naroda. Po Grmičevi sodbi je bila takšna odločitev povsem nemoralna in za takšno ravnanje pred zgodovino ni opravičila.

Grmič je ostro obsodil tudi povojne poboje in jih štel med negativne posledice oboroženega odpora. Označil jih je kot strašen zločin, a obenem ugotavljal, da bi domobranci v primeru zmage s komunisti ravnali enako. A to seveda ne opravičuje tistih, ki so ta zločin zagrešili, zopet kot posledico priznavanja popolne prednosti ideologije nad narodnostjo. Kljub temu pa je Grmič odločno zagovarjal stališče, da je kakršnokoli enačenje osvobodilnega boja in njegovih nasprotnikov popolnoma nemogoče in da veličine tega boja tudi vsi negativni pojavi, ki so ga spremljali, ne morejo zabrisati.

Tistim, ki so govorili (in še govorijo) o osvobodilnem boju kot zločinah, je Grmič rad odgovarjal v evangelijskem stilu: »Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen v partizane!« in dalje: »Če bi bili ti pravičniki iskreni, bi morali obmolkniti kakor pismouki in farizeji, ki so h Kristusu pripeljali grešnico, da bi jo obsodili.« Grmič piše, da so se partizani bojevali za svobodo, za domovino in zvestobi svojemu narodu v Slomškovem duhu podredili vse drugo, tudi vero. Odločitev za oboroženi boj zoper okupatorje, ki so hoteli uničiti slovenski narod in so te načrte tudi že dosledno uresničevali, je bila v skladu s katoliškimi načeli o samoobrambi pred nelegitimno oblastjo, ki je bila hkrati povsem nečloveška.

Tisti, ki so se odločili nasprotno in se podali v bratomorni boj skupaj z okupatorji, so ravnali nemoralno, če so se tako odločili premišljeno in prostovoljno. Grmič je tudi zapisal: »Domobranci in njihovi sodelavci so v resnici zašli na najbolj krivo pot, saj so se skupno z okupatorji bojevali proti vsemu tistemu, kar so razglašali kot svoje cilje, čeprav se mnogi tega niso zavedali, bojevali so se zoper svoj narod, zoper vero, zoper boga in zoper cerkev ...« Po Grmičevem mnenju bi Slomšek gotovo pohvalil boj partizanov, kakor je dal nekoč izredno priznanje slovenskim protestantom.

V slovenskem narodu se danes, žal, še vedno močno odražajo revanšistične težnje zoper partizane pri tistih, ki so bili na strani poražencev. Niti se ne zavedajo, piše Grmič, da partizana nosijo v svojem srcu kot slabo vest in se bodo zato bojevali zoper njega še vedno, četudi bo zadnji partizan umrl, kakor so se bojevali nacisti in fašisti zoper Žide in kakor so nacisti opravičevali svoje

početje s tem, da so pripisovali Židom samo vse slabo. Enako počenjajo danes pri nas tudi »domobransko usmerjeni« in spreobrnjenci iz komunizma, ki še posebej čutijo potrebo, da se znebijo neprijetne sence, ki jih spremlja. Posebej žalostno pa je, da danes nekateri predstavniki cerkve celo kot »ljubitelji slovenskega naroda« širijo razdor med narodom, ko razglašajo najbolj pogubno ločitev duhov na verne, kot edino prave Slovence, in neverne, ko odrekajo osvobodilnemu gibanju vsako zaslugo za narod in prikazujejo domobranstvo samo kot nujno samoobrambo slovenskega naroda pred brezbožnim komunizmom. Grmič je pravilno ugotovil, da bi bilo moralno zdravje slovenskega naroda postavljeno pod vprašaj, če Slovenci danes ne bi znali več ceniti osvobodilnega boja. Šlo bi za moralni razkroj, kakor je rekel tudi Edvard Kocbek.

Škof Grmič je pogosto opozarjal na to, da so nekateri po letu 1991 začeli prav paranoično govoriti samo o revoluciji in trpljenju v letih 1941–1945 in o desetletjih krivic vse do leta 1990, ne pa tudi o boju na življenje in smrt našega naroda zoper fašistične in še posebej nacistične zločince, ki so poteptali vso človekovo dostojanstvo in njegove pravice, osebne, narodne in verske.

In ne nazadnje, Grmič je odločno zapisal, da partizanstvo in OF pomenita za slovenski narod tako prelomnico kot noben dogodek v njegovi dosedanji zgodovini. Domovina je postala zanj najvišja vrednota. Gledajoč iz tega zornega kota je osvobodilni boj prekalil slovenski narodni značaj in v marsičem spremenil miselnost slovenskega človeka. Pomenil pa je tudi začetek odločne poti v smeri lastne slovenske državnosti, saj je zaščitil obstanek vseh vrednot, iz katerih je slovenski narod črpal svojo življenjsko moč in narodove pravice. Obenem je partizanstvo dalo slovenskemu narodu v roke legitimacijo, s katero se lahko s ponosom pokaže v skupnosti narodov, ki so se uprli nemškemu nacizmu in italijanskemu fašizmu kot najhujšemu sovražniku evropske kulture, civilizacije in tudi krščanstva. Zato je, kot je zapisal Grmič, naravnost blazno in nacionalno pogubno poskušati danes to legitimacijo razvrednotiti.

Če sem uvodoma pisal o Grmičevi karizmi, lahko ob koncu brez zadržkov dodam, da ga moremo in moramo šteti med največje moralne avtoritete in najbolj priljubljene Slovence svojega časa. Bil je razumnik najširših obzorij in v zadnji polovici stoletja eden najodločnejših zagovornikov dialoga med cerkvijo in državo ter strpnosti med različno mislečimi. Škofa Grmiča zato v slovenski kulturni in politični zgodovini kakor tudi v zgodovini slovenske Katoliške cerkve ne bo mogoče zaobiti. Bil je eden tistih mislecev, ki so odločilno sodelovali pri polaganju temeljev družbene demokratizacije že precej let pred osamosvojitvijo Slovenije. Gradil je most čez reko, ki se je zdela nepremostljiva, in v času, ko se mnogi »tej reki« še približati niso upali ali hoteli.

LITERATURA

Marjan Žnidarič: Škof Grmič in NOB; Odnos katoliškega škofa in teologa do slovenskega osvobodilnega boja v letih 1941–1945. Časopis za zgodovino in narodopisje, 10/2016, Letnik: 87, Številka: 4, str. 97–107.

Marjan Žnidarič: Dr. Vekoslav Grmič, BOREC, 2004/LVI, str. 323–326.

Marjan Žnidarič: Škof Grmič- Osemdesetletnik, Znamenja 2003, št. 3–4, str. 154–165.

Marjan Žnidarič: Nekaj razmislekov o Grmičevih zgodovinskih spisih, Znamenje 2005, št. 3–4, str. 14–18.

Marjan Žnidarič: Škof za novo tisočletje, katalog k razstavi, Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 2003, 19. str.

Vekoslav Grmič: Moralne razsežnosti osvobodilnega boja, Moja misel Ljubljana 1995, str. 139–150.

Vekoslav Grmič: Slomškov pomen za današnji čas, Moja misel Ljubljana 1995, str. 153–165.

Vekoslav Grmič: Štajerski duhovniki na braniku severne meje, Moja misel, Ljubljana 1995, str. 187–195.

Vekoslav Grmič: Kocbekova odločitev za OF in njegov krščanski etos, Moja misel, Ljubljana 1995, str. 199–211

Vekoslav Grmič: Govor pri maši za vse žive in mrtve borce, posebej za vse, ki so padli v zadnjih bojih 2. svetovne vojne Izzivi in odgovori (v Evropi) na Poljanah Ljubljana 2000, str. 183–185.

Vekoslav Grmič: Govor pod Ljubeljem ob 54-letnici osvoboditve koncentracijskega taborišča, Izzivi in odgovori, Ljubljana 2000, str. 197–199.

ZGODOVINSKI SPISI ŠKOFA DR. VEKOSLAVA GRMIČA S POSEBNIM POUDARKOM NA NARODNOOSVOBODILNI BORBI SLOVENCEV – NOB 1941–1945

Povzetek

Teologa, humanista, filozofa in etika škofa Grmiča lahko obravnavamo kot enega zadnjih polihistorjev med slovenskimi izobraženci. V svojih javnih nastopih in publiciranih spisih se je loteval praktično vseh področij družbenega dogajanja. Posebno mesto v njegovem ustvarjalnem opusu zavzemajo zgodovinski spisi, v katerih je posebej izpostavljal moralno moč slovenskega naroda v uporabi proti potujčevalcem in okupatorjem. Slovenska narodna in zgodovinska zavest ter uporništvu nas je konec koncev tudi ohranilo kot etnično skupnost. Slovenski odpor proti okupatorjem obravnava Grmič predvsem z zornega kota etične dileme, ali je bil odpor nujen ali ne. Brez pomislekov ga označuje kot nujno in visoko moralno dejanje. To je bilo zanj dejanje silobrana, do katerega je imel slovenski narod vso pravico. Po njegovem mnenju je šlo za samoobrambo v najpristnejšem pomenu besede, saj so okupatorji slovenski narod obsodili na fizično uničenje. Grmič se je temeljito lotil tudi dileme o moralnih razsežnostih osvobodilnega boja in ugotovil, da po okupaciji leta 1941 razen oboroženega odpora proti okupatorjem na druga sredstva, ki bi bila učinkovita za

samoobrambo pred nacističnim in fašističnim nasiljem, sploh ni bilo mogoče misliti. Odločitev Slovencev za oboroženi odpor je bila po Grmičevem mnenju povsem upravičena ter tudi v skladu s katoliškimi moralnimi načeli. Šlo je namreč za nelegitimno oblast in odpor zoper tiranijo v najhujšem pomenu besede. Zato tudi pri večini vernih ljudi (in partizani so bili večinoma verni!) ni bilo dileme o vključitvi v osvobodilni boj. Na Štajerskem je tako storilo tudi precej katoliških duhovnikov. Vernih tudi ni motilo zavestno sodelovanje s komunisti, saj je bil v tedanjem trenutku nacizem s svojimi potujčevalnimi ukrepi mnogo nevarnejši od komunizma. To je ne nazadnje potrdil tudi papež Pij XII., ko je med vojno zadolžil svojega tajnika in ameriške škofe, naj podprejo ameriškega predsednika Roosevelta pri njegovi odločitvi za sodelovanje s Sovjetsko zvezo, ker je bil Hitler takrat veliko nevarnejši sovražnik kot komunistična Sovjetska zveza, torej (po Churchill) »sovražnik mojega sovražnika je moj prijatelj«. Zato so po Grmičevem mnenju postali vsi tisti, ki so sodelovali z okupatorji in se borili zoper OF in partizanstvo, izdajalci lastnega naroda. Takšna odločitev je bila po Grmičevi sodbi povsem nemoralna in za takšno dejanje pred zgodovino ni opravičila.

HISTORICAL WRITINGS OF BISHOP DR. VEKOSLAV GRMIČ WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE 1941–1945

Summary

A special place in his creative oeuvre is occupied by his historical writings, in which he particularly emphasised the moral strength of the Slovenian nation in its resistance against the alienators and occupiers. Slovenian national and historical consciousness and rebellion, after all, is what has preserved us as an ethnic community. Grmič discusses the Slovenian resistance against the invaders primarily from the angle of the ethical dilemma of whether the resistance was necessary or not. He has no hesitation in describing it as a necessary and highly moral act. For him, it was an act of self-defence to which the Slovenian nation had every right. In his view, it was self-defence in the truest sense of the word, because the occupiers had condemned the Slovenian nation to physical destruction. Grmič also thoroughly addressed the dilemma of the moral dimensions of the liberation struggle, concluding that after the occupation in 1941, apart from armed resistance against the occupiers, no other means of self-defence against Nazi and fascist violence could be thought of as effective. In the opinion of Grmič, the decision of the Slovenes to engage in armed resistance was totally justified and also in accordance with Catholic moral principles. It was a question of illegitimate power and resistance against tyranny in the worst sense of the word. That is why most religious people (and the partisans were mostly religious!) had no dilemma about joining the liberation struggle. In Styria, a large number of Catholic priests also did so. Nor did the religious people mind knowingly collaborating with the Communists, because at that moment Nazism, with its alienating measures, was much more dangerous than Communism. This was confirmed, not least, by Pope Pius XII when, during the war, he instructed his secretary and the American bishops to support US President Roosevelt in his decision to cooperate with the Soviet Union, because Hitler was then a far more dangerous enemy than the Communist Soviet Union, i.e. (according to Churchill) "the enemy of my enemy is my friend". Therefore, according to Grmič, all those who collaborated with the occupiers and fought against the OF and the partisans became traitors to their own nation. Such a decision was, according to Grmič's judgement, completely immoral and there is no justification for such an act in the eyes of history.

HISTORISCHE SCHRIFTEN VON BISCHOF DR. VEKOSLAV GRMIČ MIT BESONDEREM AUGENMERK AUF DEN NATIONALEN BEFREIUNGSKAMPF IN DEN JAHREN 1941–1945

Zusammenfassung

Der Theologe, Humanist, Philosoph und Ethiker Bischof Grmič gilt als einer der letzten Polyhistoriker unter den slowenischen Intellektuellen. In seinen öffentlichen Reden und veröffentlichten Schriften befasste er sich mit praktisch allen Bereichen der gesellschaftlichen Entwicklung. Einen besonderen Platz in seinem Schaffen nehmen seine historischen Schriften ein, in denen er besonders die moralische Stärke der slowenischen Nation in ihrem Widerstand gegen die Entfremder und Besatzer hervorhob. Das slowenische National- und Geschichtsbewusstsein und die Rebellion sind es schließlich, die uns als ethnische Gemeinschaft erhalten haben. Grmič erörtert den slowenischen Widerstand gegen die Invasoren vor allem aus dem Blickwinkel des ethischen Dilemmas, ob der Widerstand überhaupt notwendig war oder nicht. Er zögert nicht, ihn als einen notwendigen und höchst moralischen Akt zu bezeichnen. Für ihn war es ein Akt von Notwehr, auf die das slowenische Volk jedes Recht hatte. Seiner Ansicht nach war es Selbstverteidigung im wahrsten Sinne des Wortes, denn die Besatzer hatten das slowenische Volk zur physischen Vernichtung verurteilt. Grmič befasste sich auch eingehend mit dem Dilemma der moralischen Dimension des Befreiungskampfes und kam zu dem Schluss, dass nach der Besetzung im Jahr 1941 außer dem bewaffneten Widerstand gegen die Besatzer kein anderes Mittel der Selbstverteidigung gegen die Gewalt der Nazis und der Faschisten als wirksam angesehen werden konnte. Nach Ansicht von Grmič war die Entscheidung der Slowenen, sich am bewaffneten Widerstand zu beteiligen, voll und ganz gerechtfertigt und entsprach auch den katholischen moralischen Grundsätzen. Es ging um unrechtmäßige Macht und Widerstand gegen Tyrannei im schlimmsten Sinne des Wortes. Daher gab es selbst für die Mehrheit der religiösen Menschen (und die Partisanen waren überwiegend religiös!) keinerlei Dilemma, sich dem Befreiungskampf anzuschließen. In der Steiermark taten dies auch einige katholische Priester. Die Gläubigen störten sich auch nicht an der bewussten Kollaboration mit den Kommunisten, denn zu diesem Zeitpunkt war der Nationalsozialismus mit seinen entfremdenden Maßnahmen viel gefährlicher als der Kommunismus. Dies wurde nicht zuletzt von Papst Pius XII. bestätigt, als er während des Krieges seinen Sekretär und die amerikanischen Bischöfe anwies, US-Präsident Roosevelt in seiner Entscheidung zu unterstützen, mit der Sowjetunion zu kooperieren, denn Hitler war damals ein weitaus gefährlicherer Feind als die kommunistische Sowjetunion, d.h. (nach Churchill) „der Feind meines Feindes ist mein Freund“. Aus diesem Grund wurden nach Ansicht von Grmič all diejenigen, die mit den Besatzern kollaborierten und gegen die OF und die Partisanen kämpften, zu Verrätern an ihrer eigenen Nation. Eine solche Entscheidung war nach dem Urteil von Grmič völlig unmoralisch und es gibt keine Rechtfertigung für eine solche Tat im Angesicht der Geschichte.